

Samlingsutvikling med tallenes hjelp

Tall for bestand, utlån og omløp hjelper deg å analysere bibliotekets mediesamling

Skrevet av Morten Olsen Haugen, juni 2021

Har det blitt trangere i hyllene? Frykter du at det er mye dødvekt i krimhylla? Hvor stor andel av bokbudsjettet er det rimelig å bruke på barnebøker?

Det kan du finne bedre svar på hvis du ser på tallene for bestand, utlån og omløp over tid. Fra fylkesbibliotekets side anbefaler vi to regneark som gir svaret på tilstanden i samlinga.

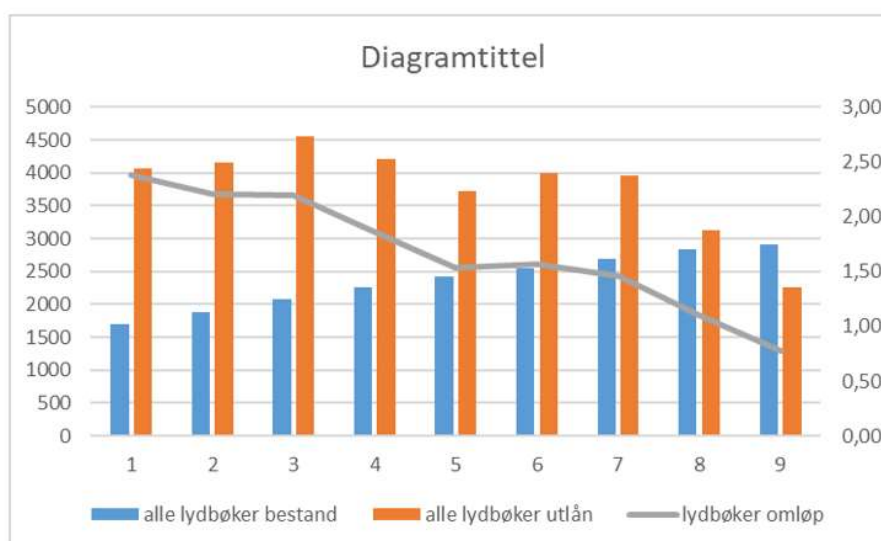
Bestand over tid

Det regnearket som gir deg best forståelse av din egen mediesamling, er *Bestand over tid*. Her må du bruke en times tid på å hente fram tall fra den bibliotekstatistikken du har rapportert inn, gjerne for 10 år tilbake i tid. Skjemaet summerer og beregner underveis.

I vår versjon av regnearket er det sju kolonner for ulike delsamlinger: fire for bøker, to lydbøker, og en samlekolonne for filmer. Hvis du vil, kan du justere regnearket med flere kolonner, slik at du analyserer *filmer for barn* og *filmer for voksne* hver for seg. Eller du kan slå sammen lydbøker for barn og voksne i én kolonne.

Hva finner du ut når du ser på bestand over tid? Du vil oppdage de litt større trendene i utlånet, og de tilsvarende trendene i tilvekst/kassering. Hvis du har forsømt å kassere vil det bli synlig i tiårsperspektivet. Enten det gjelder hele biblioteket eller bare en delsamling.

Nedenfor ser du et eksempel med store utslag. Over en 9-årsperiode hadde dette biblioteket 70 % økning i lydbokbestanden, fra 1700 til 2900 bøker. I den samme perioden ble utlånet av lydbøker halvert fra 4547 utlån i året på det meste, til 2269 utlån det siste året. Da er det ikke noe rart at omløpet sank fra 2,5 utlån pr lydbok i året, til ca. 0,7 utlån pr lydbok i året.

Omløp

Et nøkkeltall i analysen av samlingene er *omløp*. Omløp beregnet som antall utlån i året. Omløp *kan* telles på eksemplarnivå, men vi er mest opptatt av omløp for store grupper av mediesamlinga.

Enten tall for hele samlinga, eller for *delsamlinger* som film, lydbøker, voksen skjønn osv. Vi kan også studere omløp i små *delsamlinger* som fantasy-hylla, håndarbeidsbøkene eller serieromanene. Det eneste du trenger, er muligheten til å avgrense *delsamlinga* i biblioteksystemet, slik at du kan hente ut data for bestand og utlån.

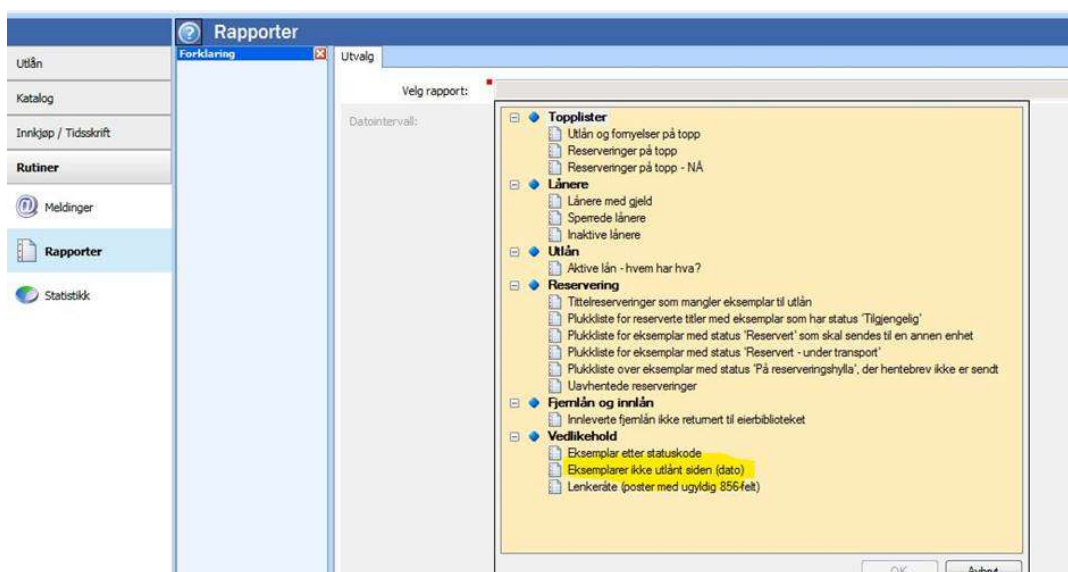
Høyt omløp betyr vanligvis at det er ei effektiv *delsamling* med populære bøker og god etterspørsel. Høyt omløp kan være en indikator på at du har truffet riktig, og kan også være et signal om at du bør kjøpe mer om dette emnet. Lavt omløp kan bety at du har overvurdert etterspørselen, at etterspørselen har gått ned over tid, eller at du har kassert for lite i denne delen av samlinga.

Hva vi tenker på med høyt og lavt omløp varierer fra bibliotek til bibliotek. Gjennomsnittet for alle bøker og medier i alle bibliotekene i hele Trøndelag er ca. 0,6 utlån pr bok pr år. Det er vanlig at *voksen fag* har lavere omløp, mens *barnebøker* og *lydbøker* har høyere omløp enn gjennomsnittet for hele biblioteket.

Denne oversikten gir også et godt utgangspunkt for en **planmessig innkjøpspolitikk**. Hvis barnebøkene lånes ut dobbelt så ofte som bøker for voksne, bør dette kanskje gjenspeile seg i hvor stor del av bokbudsjettet som brukes i hver *delsamling*!

Andel ikke utlånt

Mikromarc har en enkel og effektiv rapportfunksjon for å finne ut hvor mange u-utlånte bøker dere har. Du kan velge om du vil ta ut tall for hele samlinga, eller om du vil ta ut tall for en *delsamling* som kan avgrenses i programmet. Merk at også hyllesignatur-feltet kan brukes for å avgrense ei *delsamling*. De andre bibliotekprogrammene har lignende funksjoner som Mikromarc.

Du kan selv velge dato i rapporten «Ikke utlånt siden ...». For sammenligningens skyld anbefaler vi at du bruker «Ikke utlånt siste 5 år» som standard kontrollinnstilling.

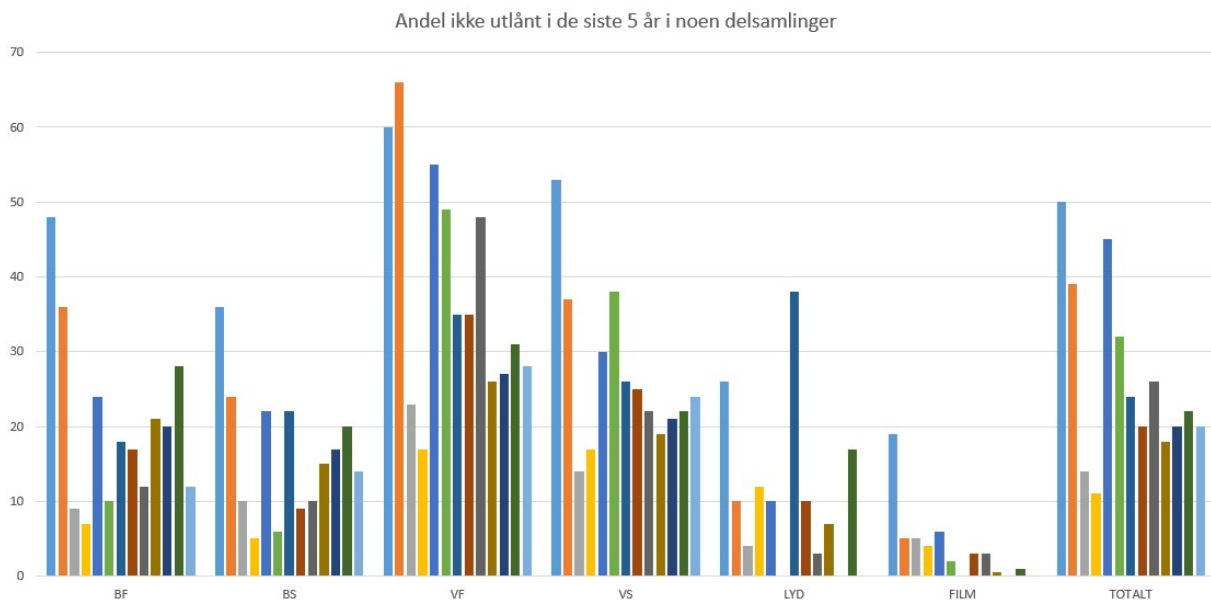
Rapportene kan både tas ut som lister over bøker, og som et tall. I første omgang nøyer vi oss med tallene, for å få en oversikt.

Hvis du både skal bruke tallene som et analyse-verktøy og som et utgangspunkt for aktiv kassering, så kan det hende at du vil sette grensen for kassering annerledes enn 5 år. I ei stor delsamling som ikke har vært ryddet på noen år, kan det hende at du vil begynne forsiktig med det som har stått i ro så lenge som 8-10 år. Det kan kanskje likevel gi stor effekt og luftigere hyller. På den annen side: I en delsamling med stor aktivitet og høye omløpstall, kan du kanskje kassere mye av det som ikke har vært utlånt på 2-3 år?

Rapporten i bibliotekprogrammet gir deg et *antall* bøker som ikke har vært utlånt. Hvis du er ute etter *andel* bøker som ikke har vært utlånt, må du samtidig legge inn tall i regnearket for totalbestand i delsamlingen. Da får du straks se hvilken av delsamlingene hos dere som har mest hyllefyll.

Andel ikke utlånt er et godt første verktøy **når du skal bestemme deg for hvordan du skal kassere** og rydde i hyllene. Her finner du lett ut hvor du kan luke ut dødvekt og hyllefyll. Etter at du har fått oversikten, er det kanskje på tide å ta ut listene over titler som ikke har vært utlånt.

Figuren nedenfor viser *andel* ikke utlånt fordelt på seks delsamlinger i 11 ulike trønderske bibliotek. Tallene er fra 2018. Som du ser, er det vanligvis størst andel hyllefyll i *voksen fag*, men ett bibliotek hadde også så mye som 40 % stillestående lyd bøker i samlinga.

Kommunestørrelse og etterspørsel

Det er viktig å huske at bibliotek er forskjellige. Store bibliotek har mange lånere med varierte interesser, mens de minste bibliotekene i Trøndelag har under 200 aktive lånere. De minste bibliotekene må selvsagt også tilby et bredt og allsidig utvalg bøker til lånerne sine. Men de kan ikke forvente like mange utlån av hver bok.

Det er dette vi tenker på når vi sier at omløpstallene er ulike. De *skal* være ulike i ulike bibliotek. Den ulikheten betyr også noe for hvor lenge en bok skal stå i ro på hylla før den blir kassert.

Her er en eksempelhistorie: Fjordvik kommune har 22.000 innbyggere, høgskole og et helseforetak. Fjordvik bibliotek har en samling med 400 bøker med emneordet «kunst», og bøkene lånes ut i samme grad som annen faglitteratur for voksne. Fjordvik bibliotek og biblioteksjef Svanhild Vatn kasserer rutinemessig faglitteratur som ikke ha vært utlånt på 5 år. Derfor forsvant 1980-tallsbøkene om Chagall, Kai Fjell, Oda Krohg og andre kunstbøker i fjor.

Fjellheim kommune har 800 innbyggere og et bibliotek som er kombinasjonsbibliotek med kommunens eneste grunnskole. Biblioteket i Fjellheim har utlån på linje med fylkesgjennomsnittet, men det sier seg selv at de 200 aktive lånerne ikke rekker å bruke alle delene av boksamlinga like intenst hvert år. De har 50 bøker innenfor bildekunst. For at det i det hele tatt skal være et minimum av kunstbøker i bibliotekets tilbud, har biblioteksjefen Stein Berg valgt å kassere mye mildere her og i noen andre deler av samlinga. Han bruker en kombinasjon av skjønn og en 10-årsgrense når han kasserer fagbøker om emner som har lang varighet.